

CHƠI CHỮ

I – MỤC TIÊU CẦN ĐẠT

Giúp HS :

- Hiểu được thế nào là chơi chữ.
- Hiểu được một số lối chơi chữ thường dùng.
- Bước đầu cảm thụ được cái hay của phép chơi chữ.

II – NHỮNG ĐIỀU CẦN LƯU Ý

1. Chơi chữ không chỉ là công việc của văn chương, trong đời sống hằng ngày người ta cũng rất hay chơi chữ. Không phải chỉ có người lớn mới thích chơi chữ mà các em HS còn nhỏ tuổi cũng thích chơi chữ. Chơi chữ là một biện pháp tu từ lợi dụng các đặc điểm về âm, về nghĩa của từ ngữ, tạo ra những liên tưởng bất ngờ, thường dùng để châm biếm, đả kích, hài hước, ...

2. Lối chơi chữ rất đa dạng. SGK đã nêu ra 5 lối chơi chữ :

- a) Dùng từ ngữ đồng âm.
- b) Dùng lối nói trại âm (gần âm).
- c) Dùng cách điệp âm.
- d) Dùng lối nói lái.
- e) Dùng từ ngữ trái nghĩa, đồng nghĩa, gần nghĩa.

Có khi kết hợp lối chơi chữ đồng âm với lối chơi chữ đồng nghĩa. Ví dụ :

Chuồng gà kê sát chuồng vịt (kê, yếu tố Hán Việt, có nghĩa là "gà").

Ngoài ra, còn có :

- Lối chơi chữ bằng cách dùng các từ cùng trường nghĩa, như :

*Chàng Cóc ơi ! Chàng Cóc ơi !
Thiếp bén duyên chàng có thể thôi
Nòng nọc đứt đuôi từ đây nhé
Ngàn vàng khôn chuộc dấu bơi vôi.*

(Hồ Xuân Hương)

– Lối chơi chữ bằng cách tách và ghép các yếu tố trong câu theo các quan hệ ngữ pháp khác nhau :

Có tôn có tổ, có tổ có tôn, tôn tổ tổ tôn, tôn tổ cũ

Còn nước còn non, còn non còn nước, nước non non nước, nước non nhà.

(Tản Đà)

Tuy vậy, đối với HS lớp 7, không nhất thiết phải học tất cả các lối chơi chữ mà chỉ học về các lối chơi chữ thường dùng như sử dụng từ ngữ đồng âm, sử dụng từ ngữ trái nghĩa, nói lái, ...

3. Cần cho HS phân biệt tác dụng tích cực và tác dụng tiêu cực của chơi chữ. Chơi chữ phải phù hợp với hoàn cảnh giao tiếp, tránh chơi chữ với dụng ý xấu, đùa giỡn một cách vô ý thức, thiếu văn hoá.

III – TIẾN TRÌNH TỔ CHỨC CÁC HOẠT ĐỘNG DẠY – HỌC

Hoạt động 1. Tìm hiểu thế nào là chơi chữ và tác dụng của chơi chữ.

Cho HS đọc bài ca dao *Bà già đi chợ cầu Đông* và phân tích lối chơi chữ trong bài ca dao này. GV gợi dẫn HS thấy được trong bài ca dao này thầy bói đã chơi chữ bằng cách lợi dụng hiện tượng đồng âm. Bà già muốn biết lấy chồng có *lợi* không, *lợi* ở đây có nghĩa là "thuận lợi, lợi lộc". Trong câu trả lời của thầy bói, mới nghe về đầu *lợi thì có lợi*, ta có thể nghĩ rằng từ *lợi* ở đây được dùng đúng theo ý của bà già, và câu hỏi của bà được giải đáp theo đúng chiều hướng bà mong muốn. Nhưng đọc đến vế sau *nhưng rằng không còn* ta mới thấy được cái ý đích thực của thầy bói : Bà đã quá già rồi, tính chuyện chồng con làm gì nữa. Hoá ra cái từ *lợi* ở đây không còn cái nghĩa "thuận lợi, lợi lộc" nữa mà đã chuyển sang một nghĩa khác. Câu trả lời của thầy bói là một câu trả lời gián tiếp đượm chút hài hước mà không cay độc. Đây là nghệ thuật "đánh tráo ngữ nghĩa", gây cảm giác bất ngờ thú vị.

Từ quan sát trên, GV gợi dẫn HS hình thành khái niệm về chơi chữ và tác dụng của chơi chữ như đã nêu ở phần Ghi nhớ.

Hoạt động 2. Tìm hiểu các lối chơi chữ.

Qua các ví dụ HS hoàn toàn có thể hiểu được các lối chơi chữ.

Hoạt động 3. Hướng dẫn HS làm bài tập (trang 165 – 166, SGK). Bài tập 1 và 2 làm ở lớp. Bài tập 3 làm ở nhà. Bài tập 4 dành cho HS khá, giỏi.

IV – GỢI Ý GIẢI BÀI TẬP

Bài tập 1. Bài này tác giả vừa chơi chữ đồng âm vừa chơi chữ theo lối dùng các từ có nghĩa gần gũi nhau : các từ chỉ các loài rắn, đó là : *liu điu, rắn, hổ lửa, mai gầm, ráo, lằn, trâu lổ, hổ mang.*

Bài tập 2. Câu thứ nhất : tìm những từ có nghĩa gần gũi với *thịt*. Câu thứ hai : tìm những từ có nghĩa gần gũi với *nửa*.

Bài tập 4.* GV gợi dẫn HS tìm hiểu nghĩa của thành ngữ Hán Việt *khổ tận cam lai*. Thành ngữ này có nghĩa bóng là "hết khổ sở đến lúc sung sướng" (*khổ* : đắng ; *tận* : hết ; *cam* : ngọt ; *lai* : đến). Từ đó HS sẽ suy ra được lối chơi chữ đồng âm trong bài thơ này.

V – TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. Đinh Trọng Lạc (Chủ biên), *Phong cách học tiếng Việt*, Sđd.
2. Cù Đình Tú, *Phong cách học và đặc điểm tu từ tiếng Việt*, Sđd.
3. Đào Thán, *Chơi chữ và hiệu quả nghệ thuật*, trong "Từ ngôn ngữ chung đến ngôn ngữ nghệ thuật", NXB Khoa học xã hội, Hà Nội, 1998.